

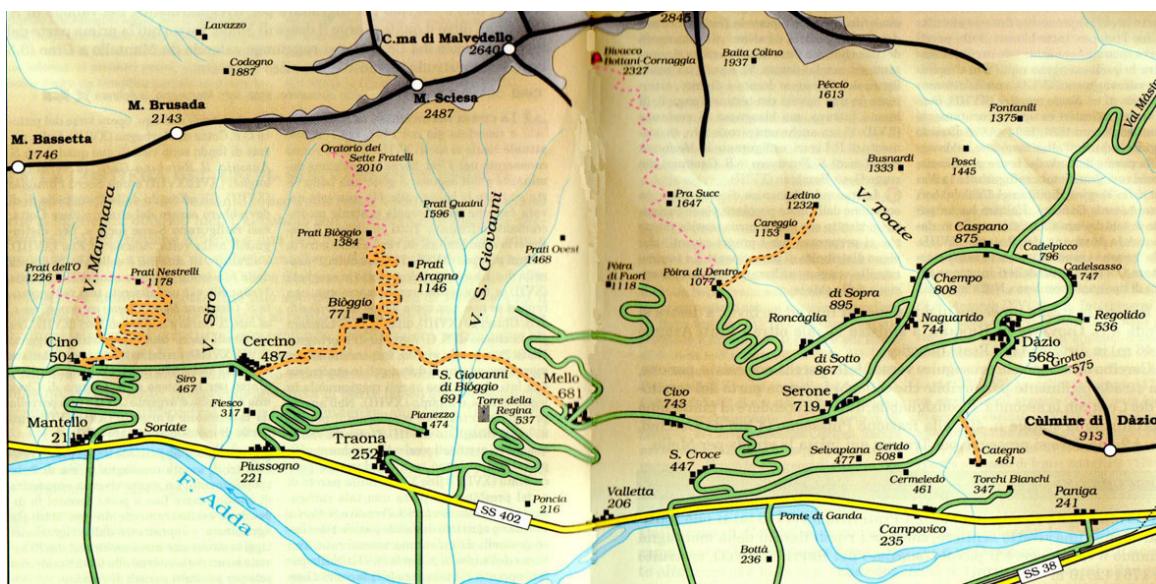

¹ Tekst en foto's Ruud en Ina Metselaar – www.comomeerinfo.nl

De Costiera dei Cèch, deel 1 – Een korte geschiedenis

Dit is het eerste van een serie van vier verhalen over de Costiera dei Cèch. In deel twee volgt een beschrijving van het dorp Traona, in deel drie een rondrit langs de overige dorpen in het gebied en in het laatste deel enkele wandeltochten.

Met de naam Costiera dei Cèch (ook vaak verkort tot Costa dei Cèch) wordt het ongeveer 20 km lange gebied aangeduid tussen de dorpen Cino aan de westkant en Dazio aan de oostkant. Aan de voet van de bergen, langs de noordkant van de rivier de Adda, loopt de belangrijke verbindingsweg door het dal, de Via Valeriana, de SS402. Deze verbindt het Valtellina met de Via Regina (de weg aan de westkant van het Comomeer) en met de weg naar Chiavenna over de Alpenpassen. Toen in 1592 de strada Priuli werd geopend, die Morbegno met het Val Brembana en daarmee met de republiek Venetië verbond, werd de via Valeriana nog belangrijker. Dit veranderde pas toen de Oostenrijkse regering in begin 1800 een goede verbindingsweg van Milaan via Lecco en Colico langs de zuidkant van de Adda liet aanleggen, de huidige SS 38.

Omdat in het verleden de Adda vaak buiten zijn oevers trad, waardoor het dal moerassig was en geplaagd werd door de malaria, liggen de dorpen op een hoogte van 500-800 meter tegen de helling van de Retische Alpen. De bewoners van dit gebied hebben veel gemeen wat betreft etnografie, folklore, tradities, economie en zelfs hun fysiek.

De geschiedenis van de Costiera dei Cèch is onderdeel van de geschiedenis van het Valtellina zoals ik die beschreef in mijn boek 'De geschiedenis van het Valtellina en Valchiavenna'². Ik geef hier

¹ Verzoeken om toezending per email aan: r.metselaar@comomeerinfo.nl

eerst zeer beknopt een overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen uit de zeer gecompliceerde geschiedenis van het Valtellina om daarna in meer detail in te gaan op een aantal gebeurtenissen in de Costa dei Cèch, waarbij de aandacht vooral uitgaat naar twee van de belangrijkste dorpen Mello en Caspano.

Een beknopte geschiedenis van het Valtellina

Het Valtellina was al in de oudste geschiedenis bewoond, zoals o.a. blijkt uit de rotsinscripties bij Grosio³, de Stele van Caven bij Teglio en een Romeinse graf bij Traona. In 16 vC. werd het gebied door keizer Augustus opgenomen in het Romeinse rijk. Eind 5^e eeuw is het gebied gekerstend en na een korte overheersing door de Longobarden wordt het dal aan het eind van de 8e eeuw een leen van de Karolingische vorsten. Vanaf dit moment bleef het dal het toneel van strijd tussen telkens wisselende partijen, waarbij het altijd ging om het bezit van de economisch en strategisch belangrijke Alpenpassen. De ontwikkeling van de Costa dei Cèch werd bevorderd door de vestiging van de machtige familie van de Vicedomini in de 11e eeuw. Zij waren de eigenaars van het kasteel van Domofole bij Mello. Begin 14e eeuw verdween het fortuin van de familie en werden hun kastelen bij Traona en Cosio verwoest.

Tot 1335, toen Azzone Visconti aan de macht kwam, had het gebied met grote regelmaat te lijden onder de strijd om de hegemonie tussen Como en Milaan. Korte tijd was het rustig, maar in 1370 brak de strijd los tussen de Welfen en de Ghibellijnen, in naam een strijd tussen aanhangers van de paus en die van de keizer, maar in praktijk een gevecht tussen lokale adellijke families om de macht. Vervolgens vielen in 1432 de Venetianen het dal binnen. Eerst toen in 1450 Francesco Sforza aan de macht kwam de rust weer even terug. Echter vielen in 1486 de Grigioni het dal binnen. Ze werden in eerste instantie verslagen, maar namen in 1512 definitief de macht over. In 1620 kwam het in het hele dal tot een opstand tegen de protestantse bezetters en probeerden de in Milaan gelegerde Spaanse troepen de Grigioni te verdrijven. In de periode 1624-1627 werden de Spanjaarden echter weer verdreven door een legermacht uit Frankrijk, Venetië en Savoye en kwamen de Grigioni weer aan de macht. In 1629 trokken de Duitse troepen door het gebied en verspreidden daar de pest. Zes jaar later kwamen de Franse troepen onder de graaf van Rohan terug om de Duitsers te verdrijven. In 1639 echter maakten de Spanjaarden gebruik van een twist tussen de Grigioni en de Fransen en werden de laatstgenoemden weer verjaagd. Bij de wapenstilstand kregen de katholieken in het dal hun oude rechten weer terug, maar bleven de Grigioni aan de macht. Dit duurde tot 1797 toen de Valtellinesi in opstand kwamen en Napoleon om hulp vroegen. Na de val van Napoleon kwam het gebied onder beheer van Oostenrijk-Hongarije tot de eenwording van Italië in 1861.

Het Mellodal, weideplaats voor het vee uit de Costa dei Cèch

² R. Metselaar – De geschiedenis van Valtellina en Valchiavenna, Eindhoven , 2000

³ Zie Nieuwsbrief 5(2012)

Gebeurtenissen in Caspano en Mello

Zoals boven beschreven, vielen deze dorpen na het verdwijnen van de macht van de Vicedomini onder het hertogdom Milaan. Tijdens de burgeroorlog tussen de Welfen en Ghibellijnen uit Como vestigden zich in Caspano en Traona verschillende adellijke families die uit Como waren gevlucht, in het bijzonder de Paravicini⁴ en de Malacridi. De Paravicini verspreidden zich van hier over verschillende andere dorpen in het Valtellina. In deel 2 van deze serie, over Traona, zullen we vele van hun oude palazzi tegenkomen. In 1240 waren ze zo machtig dat ze het deels verwoeste Como weer als hoofdplaats kozen en er op hun kosten een toren lieten bouwen.⁵ Fignacea Paravicini werd in 1303 podestà (zeg burgemeester) van Como, in 1308 van Cremona en in 1310 zelfs van Milaan. In 1332 verdedigde hij Monza tegen de Milanezen, maar werd daarbij gevangen genomen. Veel adellijke families bouwden ook in het gebied rond Caspano palazzi met schitterend meubilair en prachtige decoraties. Helaas is het meeste verloren gegaan, gestolen of opgekocht door speculanten.

Het kasteel van Domofole van de Vicedomini familie (foto Davide Tarca)

De boerenbevolking woonde niet het hele jaar in het dorp. De Costa dei Cèch was een typisch agrarisch gebied met als kenmerk de zgn. ‘transumanza’, d.w.z. de jaarlijkse verhuizing van het vee naar de bergweiden. Dit ging in twee stappen afhankelijk van het jaargetijde. Eerst ging het vee vanuit het dorp naar de laagste bergweiden, in de volle zomer verhuisde het naar de hoger gelegen weiden. En met het vee trok ook de bevolking mee (inclusief de onderwijzer en de pastoor) en leefde in hutten op de bergweiden. Vanuit de Costa dei Cèch trok men vooral naar het Val Masino. Dorpen zoals Cataeggio en San Martino in het Val Masino maakten zelfs tot in de 18e eeuw deel uit van de gemeente Mello. Een hoog gelegen dorp als Caspano (875 m hoogte) lag van januari tot bijna eind maart onder de sneeuw en een deel van de bevolking woonde dan in de wijngaarden van Porcido, Torchi, S. Croce en Manezio. Voor een deel van de adel kon je ook niet zeggen of ze in Caspano of Traona woonde omdat ze de gewoonte had, net als hun voorouders, de winter door te

---

⁴ De naam wordt ook vaak met dubbel r gespeld: Parravicini

⁵ Uit deze tijd stamt ook de villa Parravicini-Sossnovski in het dorp Parravicino d’Erba, eigendom van de graven Parravicini-Sossnovsky, die ook de eind 1700 gebouwde villa Parravicini-Revel in Como bezitten

brengen in Traona en de zomer in Caspano. De podestà van Traona, die de rechtspraak verzorgde, woonde eveneens in de zomer in Caspano.

Deze levenswijze heeft tot in de jaren zestig geduurd. Tegenwoordig zijn veel van de oude, hoog gelegen huizen in gebruik als tweede woning of agriturismo, vooral voor de liefhebbers van het alpinisme.

Gezicht van de Costa dei Cèch op Morbegno

Overal in de bergdorpen heerste een grote armoede. Vanuit de Costa dei Cèch was er vele eeuwen lang een emigratie naar Rome. Vooral in de tweede helft van de 16e eeuw was hier veel werk: de pausen lieten vele grote publieke werken uitvoeren, waarvoor veel ambachtslieden nodig waren: eind 1500 waren er circa 230 arbeiders uit de Costa. De kerk ving de talrijke emigranten op in broederschappen of 'scuole', die niet alleen de liturgische vieringen organiseerden in een kerkje, maar ook een ziekenhuis en begraafplaats verzorgden.

Zo was er de Compagnie van dragers van de Douane, met 32 plaatsen, en de Compagnie van de Graanvervoerders, ook sjouwerlieden, maar dan van graan. Eind 1400 liet Paus Gregorius XIII een monument voor de sjouwerlieden oprichten: een fontein met een werkmans die een vat op zijn rug draagt waaruit het water spuit. In 1415 lezen we in een pauselijke bul dat de dragers van de douane uit het kanton van de Grigioni in het Zwitserse Italië (d.w.z. het Valtellina) een eeuwigdurende garantie krijgen op het lidmaatschap van vader op zoon, van broer op broer, van bloedverwant op bloedverwant. In 1849 geeft het Ministerie van de Douane van de pauselijke regering een certificaat uit waarin de trouw en het goede gedrag van de Valtellinese sjouwerlieden en hun voorouders wordt geroemd gedurende de politieke gebeurtenissen en bij andere gelegenheden.

Waren er uit Caspano vooral sjouwerlieden, uit Mello kwamen heel veel metselaars. Zelfs nu nog zijn er in dit dorp circa dertig metselbedrijfjes en dat het een oude traditie betreft zien we uit de aantallen die in de 17^e eeuw in Rome werkten: 16 metselaars en twee voormannen. We weten ook dat er een soort gildestructuur bestond. Zo kennen we een statuut van de zgn. Universiteit van metselaars uit 1379. De leden van dat gilde waren metselaars, stukadoors en witters. Ze kleedden zich in rode werkkleding, een wit stoffen broek, een linnen jak en een vilthoed of zwarte baret. Voor toelating moest een som geld worden gestort en men betaalde ook een jaarlijkse bijdrage. Een lid legde bij toelating een eed af ten overstaan van een priester en notaris: het in acht nemen van de statuten, gehoorzaamheid aan de consuls, eerlijke uitoefening van het beroep en onthouding van fraude en oneerlijke concurrentie. Daar tegenover stond bijstand bij eventuele controverses, medische hulp en verpleging in geval van ziekte. Men kreeg ook het recht een onderneming te beginnen en zich 'mastro' te noemen of na vele praktijkjaren 'capo mastro'.

Door de nauwe banden met Rome hielpen deze emigranten de parochie trouw te blijven aan het katholieke geloof, ondanks de talloze manieren waarop de Calvinistische Grigioni dit probeerden tegen te werken. Ook hun materiële bijdragen waren van onschatbare waarde: de emigranten vormden de *Cassetta per la Chiesa* (letterlijk 'geldkist voor de kerk'). D.w.z. dat één van hen, bij toerbeurt gekozen, iedere maand de leden bezocht om een geldelijke bijdrage op te halen. Het bedrag werd voor iedere emigrant afzonderlijk vastgesteld. Met deze giften werden in het Valtellina prachtige kerken gebouwd en voorzien van kostbare heilige voorwerpen.

Eén van de parochianen uit Caspano, Vincenzo Giovanni Grazzoli, geboren in 1770 in Cadelsasso en vertrokken als arme jongen, werd in Rome door de handel in kleding zo rijk dat hij grote leningen aan de pauselijke regering kon verstrekken, waarvoor hij de titel Baron kreeg en later die van Hertog. Zijn zoon die dezelfde titel voerde, verkocht de villa Castel Porziano later aan koning Victor Emanuel II.

Over deze zoon gaat tijdens het pontificaat van Pius IX het volgende verhaal. Prins Livio Odescalchi had in Rome de vereniging voor de Vossenjacht gesticht, een vermaak dat Italië bereikt had in 1842 vanuit Engeland door lord Castelfied. Door een ongeluk kwamen bij een jacht Bony en Berty Mattieu om het leven, zwager van Alessandro da Marmora. Dezelfde prins Odescalchi werd door een val van het paard verwond en bewusteloos gevonden. De prinses was hierover zo bedroefd dat ze naar de paus ging en van hem een verbod op de vossenjacht wist te verkrijgen. Enkele jaren later echter ging hertog Grazioli, namens de vereniging, op audiëntie bij de paus en wist van hem gedaan te krijgen dat het verbod werd opgeheven.

De dorpen van de Costa dei Cèch hadden in de 15e eeuw bij herhaling te lijden onder de legers van de hertog van Milaan en van hun vijanden, de Venetianen, de Fransen en de Grigioni, die door het gebied trokken en *en passant* de dorpen plunderden.

Boerenwoning in de Costa dei Cèch

Godsdiensttwisten tijdens de bezetting door de Grigioni

Gedurende de bezetting door de Grigioni in de periode 1512-1797, waren er in het hele Valtellina voortdurend wrijvingen tussen de calvinistische bezetters en de katholieke bevolking. De gewone burgers bleven hun kerk trouw, maar vele edelen werden protestants.

De Grigioni werkten de katholieken tegen, lieten ze meer belasting betalen, belemmerden ze in hun carrière. Naast de katholieke gebleven priesters kwamen er overgelopen katholieke priesters die het protestantisme verspreidden. Vooral in Caspano kwamen er protestantse predikers. Zo was de vroegere Capucijn Angelo Piemontese 40 jaar lang dominee in Caspano. Een tak van de familie

Paravicini behoorde ook tot degenen die zich tot het protestantisme bekeerde en een van de eerste predikanten in het dorp was Dr. Raphael Paravicini.

Onder de protestanten werden vele heiligenbeelden en kruisbeelden uit de kerken verwijderd. In 1557 vaardigden de Grigioni een wet uit waarbij in dorpen met meer dan één kerk, één daarvan voor de protestanten was en als er slechts één kerk was moest deze gedeeld worden met de protestanten. In 1546 was dit echter al het geval in Caspano.

Het gedeelde gebruik van de kerk leidde regelmatig tot onenigheden, bijvoorbeeld als de protestanten de klokken luidden. Dit leidde er tenslotte toe dat de katholieken besloten een kerk voor de protestanten te bouwen. Op 6 juni 1608 werd met de bouw begonnen. Alle katholieken moesten hier financieel aan bijdragen en men sloot een grote lening, zodat men in 1612 de nieuwe kerk aan de protestanten kon aanbieden.

De kerk van S. Bartolomeo in Caspano

In Mello leidden de religieuze geschillen in 1572 zelfs tot doodslag. In februari van dat jaar predikte de protestantse dominee Soncinus in de kerk van S. Fedele. Twee mannen uit Morbegno (volgens een andere lezing twee monniken) kwamen gewapend met mortieren en kettingen naar Mello. Ze probeerden eerst om de dominee met musketschoten om te brengen via een raam in de kerk, maar toen dat niet lukte begaven ze zich naar de ingang van de kerk. Een van de kerkgangers, Jacobus Schermelius, ging ze tegemoet en probeerde ze tegen te houden, wijzend op de verordening van de Grigioni. Ze lieten hem echter nauwelijks uitspreken en doorstaken hem met hun degen, waarna ze ook de predikant, die probeerde te vluchten neerstaken. Toen die op zijn knieën viel en om genade smeekte, probeerden ze hem neer te schieten, maar dit mislukte omdat het kruit niet ontbrandde.

Regelmatig waren er onenigheden tussen de twee partijen ook over de rechtspraak, die volgens de katholieken vaak partijdig was. De Grigioni hadden in 1618 het zgn. Strafgericht ingesteld, hoofdzakelijk bestaande uit predikanten. Dit moest er op toezien dat er niets gebeurde dat in strijd was met de statuten en het geloof van de Grigioni. Een groep soldaten patrouilleerde in het Valtellina en nam regelmatig katholieke priesters gevangen. Velen probeerden te vluchten of zich te verbergen, maar dit lukte niet altijd. Zo werd op 4 september 1616 de aartspriester van Sondrio, Nicolo Rusca, gevangen genomen en naar Thusis gebracht. Daar werd hij vermoord en aan de staart van een paard gebonden door de straten gesleept. Francesco Paravicini, wiens ouders in Caspano woonden, werd opgepakt en volgens de uitspraak van het Strafgericht werden zijn duimen in een pers verbrijzeld, werd hij met zijn voeten in een vuur geplaatst en tenslotte gedwongen 1500 zecchini te betalen.

Vele katholieken vluchtten naar Milaan om hulp te zoeken bij kardinaal Federico Borromeo en de Spaanse gouverneur, de hertog van Feria. Overal in het Valtellina heerste de angst maar tegelijkertijd broedde men op verzet. Op een dag kwam de protestantse predikant, Scipione Calandrino, prediken in Mello, maar hij was nauwelijks begonnen met de katholieken te vervloeken toen een groep jongelui de kerk binnendrong en hem vermoordde.

In de nacht waarop Rusca werd vermoord, werd het dorp Piuro (boven Chiavenna) vrijwel geheel verwoest door een steenlawine.⁶ Deze ramp werd door de katholieken gezien als een goddelijke straf voor het tolereren van de protestantse ketterij en deze gebeurtenis wakkerde de haatgevoelens van de bevolking nog verder aan. Een reactie kon tenslotte niet uitblijven.

De kerk van S. Fedele in Mello (foto Davide Tarca)

De Spanjaarden steunden alle bewegingen die tot de val van de Grigioni konden leiden. In 1620 begon er een samenzwering van de Spanjaarden onder Giacomo Robustelli. Dit was een dominante persoonlijkheid, geboren in een adellijke familie, gestudeerd, ambitieus en vurig verdediger van het katholicisme. Op 19 juli van dat jaar begon een groep onder zijn leiding een opstand in verschillende plaatsen in het Valtellina, waarbij ze de steun van de bevolking kregen.

Ook in Caspano zon men op wraak op de gehate protestanten. Giovan Maria Paravicini had met zijn neef Benedetto afgesproken met een groep gewapende mannen van het Comomeer naar Caspano te komen en zich daar in het palazzo van Benedetto die nacht te verbergen. De opzet was om de volgende ochtend, een zondag, wanneer de protestanten in de kerk bijeenkwamen hen te overvallen. Op het gerucht van de opstand in het dal sloegen vele protestanten op de vlucht en wisten ook hun geloofsgenoten in Caspano te vluchten voordat Giovan Maria met zijn mannen arriveerde. Wel werd de dominee van Mello in Tirano opgepakt en vermoord. Ook twee Grigioni, op de vlucht uit Caspano naar Ardenno, werden opgepakt en gedood. Twee broers uit Caspano die naar Buglio vluchtten, werden opgepakt maar ze reddden hun leven door te beloven katholiek te worden. Ook Andrea Paravicini wist uit Caspano te vluchten en zich een maand lang in de bossen te verbergen tot hij uiteindelijk op 24 augustus werd gegrepen en naar Morbegno gebracht. Toen hij na vele bedreigingen zich nog niet wilde bekeren werd hij vastgebonden aan een houtstapel en op 25 augustus levend verbrand. Op diezelfde dag werd ook de tachtigjarige protestant Tommaso Magistrilli uit Mello om het leven gebracht. Na de vespers opende men in Caspano de graftomben in de kerk van de calvinisten en wierp men de resten in de rivier de Toate.

Ongeveer 200 protestanten uit het Valtellina wisten gewapend te vluchten en kwamen naar een kerk in Zurich, waar Vincenzo Paravicini predikant werd⁷. Onder degenen die ontsnapten was één man uit Tirano, 17 uit Sondrio, 2 uit Berbenno, 1 uit Mello, 4 uit Dubino en 93 uit Caspano-Traona. Ook

⁶ Zie mijn boek *De Tre Pievi en het Valchiavenna*, 2008

⁷ Vincenzo Paravicini schreef een boek over de moordpartij onder de titel "Vera narrazione del massacro di Valtellina", uitgegeven in 1621 in Zürich en vertaald in het Frans, Duits en Engels. Het werd opnieuw uitgegeven in 1886 door uitgeverij Editrice Claudiana

vluchtte een aantal naar Geneve en zelfs naar Nederland. Maar niet iedereen wist te ontkomen; in totaal werden er bij deze 'Sacro Macello' (=heilige slachting) ca 400 protestanten gedood.

Hiermee kwam de rust echter nog niet terug, want in 1630 werd er een groep Duitse soldaten, de Lanzichenecci, in het dorp ingekwartierd en daarmee arriveerde ook de pest in Caspano. Tussen 17 maart en 3 april stierven 249 personen, bijna een kwart van de parochie. Ook onder de Duitse soldaten vielen vele slachtoffers. Nadat de soldaten het dorp weer hadden verlaten was de ellende voor de dorpelingen nog niet voorbij. In 1636 kwamen namelijk de Franse troepen van de hertog van Rohan in Caspano en brak opnieuw de pest uit. In enkele maanden tijd stierven er 603 parochianen. Het aantal gezinnen daalde van 230 naar 103. Ook stierven er ongeveer 200 soldaten die waren ondergebracht in de kerk van S. Bartolomeo en in enkele palazzi.

Al snel nadat de protestanten waren verjaagd, namelijk op zes januari 1630, besloot men in Caspano om de kerk van de protestanten te slopen en het materiaal te hergebruiken. De S. Bartolomeo had, zoals vele kerken, een rechte achterwand en men gebruikte het materiaal van de gesloopte protestantse kerk voor de bouw van een apsis.

17 juli 1642 werd de toren door de bliksem getroffen en stortte omlaag waardoor het orgel en het altaar werden verwoest.

Uit het midden van de 17^e eeuw dateren ook de lekenbroederschappen. Uit 1640 dateert in Mello een boekje met de Statuten van de Broederschap van het allerheiligste Sacrament. Hoewel deze broederschappen onder Napoleon verboden werden, kwamen ze later weer tot leven. Zo wordt in Mello nog de jaarlijkse processies door deze broederschap georganiseerd. De leden van de broederschap, gestoken in rode jassen.

Processie van de broederschap in Mello voor S. Fedele (foto Fabrizio Bonetti)

De Valtellinezen hadden nu het hele gebied onder controle maar zouden zich op den duur zeker niet kunnen handhaven en zagen al in september van dat jaar de Spaanse troepen het dal binnentrekken. De Grigioni waren niet van plan om het gebied uit handen te geven en wilden niet alleen de vermoorde landgenoten wreken, maar ook hun eigendommen verdedigen. Tien jaar lang heerste er een grote verwarring, er verschenen eerst troepen van de Paus, daarna van de Fransen en Venetianen en toen in 1639 Milaan capituleerde, kwamen de Grigioni weer terug en ondanks alle verzet zouden ze vrijwel de hele 18^e eeuw nog de dienst uitmaken in het dal.

Het eind van de bezetting door de Grigioni

In het laatste kwart van die eeuw kwamen er steeds meer adhesiebetuigingen van de adel aan de idealen van de verlichting. De corruptie van functionarissen en de politieke en economische

overmacht van een aantal families van Grigioni leidde tot steeds meer onvrede. Alle klachten en verzoeken tot hervorming van het regeringssysteem werden echter door de bezetters genegeerd of verworpen. Dit leidde uiteindelijk tot een opstand, die begon in Sondrio en zich razendsnel door het dal verspreidde. Op 22 juni 1797 werd de laatste gouverneur van de Grigioni afgezet. In vele plaatsen werd de vrijheidsboom opgericht. Een delegatie reisde naar het hoofdkwartier van Napoleon en gaf aan dat men zich wilde aansluiten bij de Cisalpijnse republiek. Spoedig echter bleek dat de Fransen, die eerst met gejuich waren binnengehaald, zich opstelden als onderdrukkers en ver van de boerse en religieuze mentaliteit van de bevolking stonden. De Franse regering verbood alle oude cultuuruitingen: men mocht de kerkklokken niet meer lang luiden, processies werden verboden, begrafenissen moesten in stilte plaatsvinden en kerkhoven moesten buiten de dorpen liggen, collectes in de kerk werden verboden en in 1799 werden alle broederschappen opgeheven en werden de goederen in beslag genomen, vele kloosters werden gesloten. Daarboven werden de fiscale lasten van de bezetting steeds meer voelbaar. In Delebio leidde de inbeslagname van de goederen van de broederschap Delfini uit Morbegno tot een opstand waarbij de Franse soldaten werden verjaagd en de bevolking “dood aan de Jacobijnen” schreeuwde. De menigte nam de priester Paravicini uit Berbenno, die de regering verdedigde, bij de Ponte di Ganda in Morbegno gevangen. Hij werd eerst gewond door messteken en toen een arts hem wilde helpen werd hij vermoord door een boer. Aan het hoofd van de opstand stond de ex-podesta van Traona, Gian Pietro Paravicini. Het antwoord van de Fransen liet niet lang op zich wachten: er werden 800 soldaten naar het gebied gebracht, vele personen gearresteerd, waaronder meerdere priesters en broeders, en de leiders werden gefusilleerd achter de kerk van Morbegno. In Caspano werd een guillotine opgesteld.

Mariabeeld in Caspano

In 1817 brak er in de parochie een epidemie van vlektyphus uit en al snel waren er vijftig doden in het dorp. De dorpelingen baden tot het Mariabeeld, overigens in afwezigheid van de pastoor die op de vlucht was geslagen naar Ardenno, en beloofden ieder jaar een feest voor de Heilige Maagd te houden als ze een eind aan de epidemie zou maken. Hun gebeden werden verhoord en vanaf die tijd wordt er ieder jaar op de 4^e zondag in juli een processie georganiseerd waarbij de dorpelingen in de oude klederdracht deelnemen. Bij die gelegenheid worden alle 8 klokken geluid. De broederschap loopt in rode kleding in de stoet en draagt het Mariabeeld mee, daarachter de dochters van Maria met een blauwe band om de jurk.

In 1802 voerde Napoleon de dienstplicht in met als gevolg dat een groot deel van de jongeren van 20-25 jaar de bergen in vluchtte. Voor de boerenbevolking in de bergdorpen betekende dit dat er een groot tekort aan hulpkrachten kwam en dat de toch al grote armoede nog verder toenam.

In 1805 stichtte Napoleon het koninkrijk Italië waarin de Costa onderdeel werd van het departement Adda met Sondrio als hoofdstad. Voor de bevolking veranderde er weinig en in 1809 kwam het tot een opstand op verschillende plaatsen in het dal. Deze werd echter al snel hardhandig onderdrukt: volgens schattingen zijn er meer dan tweeduizend personen omgekomen.

Nadat Napoleon was verslagen besliste het Weense Congres in 1815 dat het gebied onder Oostenrijks gezag kwam. In het Valtellina was er inmiddels een toestand van algemene sociale

wanorde ontstaan: het gebied werd bestuurd door een handvol mensen, terwijl het voortdurend bedreigd werd door strooptochten van deserteurs, die zich in de bergen schuil hielden. Door een combinatie van slecht weer en het ontbreken van mankracht kwam het in 1816-'17 tot een ernstige hongersnood.

Nadat Napoleon bij Leipzig was verslagen, kwamen op 18 april 1824 de Oostenrijkers weer terug in Milaan en werd Lombardije ingelijfd bij Oostenrijk. Echter kwam het departement Adda niet voor in de omschrijving van Lombardije en ontstond er grote verwarring. Hiervan maakten de Grigioni gebruik en vielen ze bij Bormio weer het dal binnen totdat ze er door de Oostenrijkse troepen weer werden verdreven.

Dit leidde echter voor de bevolking niet tot verbetering. De belastingdruk bleef, met 48% op alle agrarische gronden, erg hoog. Toch was de periode onder het nieuwe bewind voor het dal van grote betekenis. De Oostenrijkse regering besteedde veel aandacht aan infrastructurele werken. Zo werd de Adda tussen Sondrio en Morbegno aan banden gelegd waardoor het gebied bij de Costa dei Cèch verlost werd van de malaria. Een belangrijke gebeurtenis was ook de aanleg in de eerste decennia van de 19e eeuw van de weg van Milaan via Lecco en Colico door het Valtellina over de Stelviopas naar Wenen. Nog altijd is deze weg, de SS 38, de belangrijkste verbindingsweg door het dal. Helaas brachten al deze verbeteringen geen herstel van de economie. In tegendeel door het uitbreken van ziekten onder de wijndruiven bereikte de armoede een dramatisch hoogtepunt. De wijncultuur vertegenwoordigde ca 83% van de export van de provincie en door de druivenziekten werd in de vijf jaar tussen 1850 en '54 90% van de oogst vernietigd! De armste boeren waren gedwongen om "zodra het gras ontkiemde de malste scheuten te plukken en deze te laten koken en als voedsel te gebruiken". Tussen 1836 en 1855 veroorzaakte ook nog eens een cholera-epidemie honderden doden: in 1855 waren er in het dal 459 cholera gevallen en 270 doden.

Een direct gevolg van de grote armoede was een toenemende emigratie. Niet langer zochten er mannen voor een korte tijd werk in Rome, maar nu kwam er eerst een seizoensgebonden emigratie naar Zwitserland, Frankrijk en België, maar wat later ook een permanente verhuizing naar Noord- en Zuid-Amerika en Australië. In de periode 1880-'87 emigreerde wel 10% van de bevolking! Deze emigratiegolf heeft nog heel lang aangehouden; na de 2^e wereldoorlog tot de jaren zestig vertrokken er vele gezinnen naar Argentinië

Vanaf 1848, toen Milaan in opstand kwam tegen de Oostenrijkse overheersing, namen steeds meer mannen uit het Valtellina deel aan de gewapende strijd in het leger van Piemonte. Na de derde onafhankelijkheidsoorlog werd het gebied in 1861 onderdeel van het verenigd Italië.

Toch bleef vrijwel het hele Valtellina tot begin 1900 een agrarisch gebied, zo was in het begin van de 20ste eeuw in de provincie Sondrio nog 90% van de beroepsbevolking boer. Dit veranderde toen de overheid acties ondernam om de economische kracht van het gebied te verbeteren. Van groot belang daarbij was de aanleg van waterkrachtcentrales en het stimuleren van het toerisme. Vooral na de tweede wereldoorlog nam de werkgelegenheid sterk toe door het ontstaan van vele kleine industrieën in het dal, door schaalvergroting in de agro-economische sector (wijn, fruit, zuivel) en de dienstensector. De hoger gelegen plaatsen in zowel de Retische als de Orobische Alpen profiteren vooral van de wintersport.

Ringraziamento

Davide Tarca (www.bioprogettazionetarca.it), mi ha molto aiutato nella preparazione degli articoli sulla Costa dei Cèch; lo ringrazio anche per le foto.

Ho trovato molta informazione nel libro "Ti racconto di Mello", di Gisi Schena, un'edizione della Comune di Mello. Ringrazio il sindaco di Mello, Fabrizio Bonetti, per il permesso di usare la sua foto della processione.

Esprimo anche la mia conoscenza al parroco di Caspano, Don Gianni Mandelli, per il libro "cronistoria di Caspano", una ristampa del libro del 1926 di Giovanni Libéra.